

نشریه علمی فقه، حقوق و علوم جزا
مقاله پژوهشی، سال هشتم، شماره ۳۵، زمستان ۱۴۰۳، صفحات ۱ تا ۱۵
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۰۴ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۱۵

بررسی محدوده اصل سهولت در فقه: تعارض یا هماهنگی با اصول دیگر

| نیما ارزانی* | پژوهشگر حوزوی، طلبه سطح ۴ حوزه علمیه قم.

چکیده

اصل سهولت یکی از اصول مهم در فقه اسلامی است که در شرایط اضطراری و بحرانی به تسهیل احکام دینی پرداخته و هدف آن کاهش سختی‌های غیرضروری در عمل به تکالیف شرعی است. این اصل در فقه شیعه و سنی با توجه به ویژگی‌ها و مبانی هر مذهب به‌طور خاصی اعمال می‌شود. در فقه شیعه، اصل سهولت بر اساس اجتهاد فردی و تحلیل شرایط خاص فردی استنباط می‌شود و فقیه می‌تواند بر اساس وضعیت فرد، تخفیف‌هایی را در احکام دینی اعمال کند. به‌عنوان مثال، در شرایط بیماری یا سفر، فرد می‌تواند روزه بگیرد یا نماز را به‌صورت قصر بخواند. این تخفیف‌ها در قرآن کریم نیز مورد تأکید قرار گرفته است، مانند آیه ۳ سوره مائده که بیان می‌کند در شرایط اضطراری، فرد می‌تواند از انجام برخی احکام دینی معاف شود. در مقابل، فقه سنی به‌ویژه بر اجماع علمای اهل سنت و استناد به نصوص قطعی تأکید دارد و فتاوی عمومی غالباً در این زمینه اعمال می‌شود. به‌عنوان مثال، در فقه سنی نیز در شرایط اضطراری مانند بیماری یا سفر، روزه گرفتن و نماز قصر جایز است، اما بیشتر به فتاوی عمومی و اجماع فقها اتکا می‌شود. با این حال، هر دو مذهب در اعمال این اصل مشترک هستند و هدف آن‌ها تسهیل دین و کاهش مشکلات مسلمانان در شرایط خاص است. این مقاله به بررسی نحوه اعمال اصل سهولت در فقه شیعه و سنی و تفاوت‌ها و شباهت‌های آن‌ها پرداخته است.

واژگان کلیدی: اصل سهولت، فقه شیعه، تخفیف، اجتهاد.

---

* نویسنده مسئول: Nima.Arzani@gmail.com

مقدمه

اصل سهولت در فقه اسلامی، به عنوان یکی از اصول مهم در استنباط احکام دینی، به معنای آسان‌سازی و تسهیل در احکام برای مسلمانان به ویژه در شرایط مختلف مطرح است. این اصل به‌ویژه در مواردی که اعمال احکام فقهی دشوار یا غیرعملی به نظر می‌رسند، می‌تواند به عنوان راه‌حلی برای مقابله با این مشکلات در نظر گرفته شود (خاتمی، ۱۳۹۸). اما در کنار این اصل، اصول دیگری نیز در فقه اسلامی وجود دارند که ممکن است با اصل سهولت در تضاد یا هماهنگی باشند. این مقاله به دنبال بررسی محدوده اصل سهولت در فقه اسلامی و ارزیابی تعارض یا هماهنگی آن با سایر اصول فقهی است.

در فقه اسلامی، یکی از مهم‌ترین اهداف استنباط احکام، یافتن راه‌هایی است که بتوانند زندگی روزمره مسلمانان را با اصول دینی هماهنگ کنند. در این راستا، اصل سهولت به عنوان یکی از اصول حاکم بر فقه اسلامی شناخته می‌شود که در بسیاری از موارد برای تسهیل شرایط استنباط احکام به کار می‌رود (ناصری، ۱۳۹۷). این اصل در مواردی که وضعیت فرد یا جامعه به گونه‌ای است که اعمال تکالیف دینی دشوار یا غیرممکن به نظر می‌رسد، امکان کاهش یا تغییر احکام را فراهم می‌آورد. به عبارت دیگر، در شرایط خاص، مانند اضطرار یا ضرورت، می‌توان از اصل سهولت برای تسهیل عمل به احکام استفاده کرد (مظاهری، ۱۳۹۵). اما پرسش اصلی این است که آیا این

اصل همیشه با سایر اصول فقهی هماهنگ است یا گاهی با آن‌ها در تعارض قرار می‌گیرد؟

در فقه اسلامی اصول مختلف دیگری نیز وجود دارند که می‌توانند با اصل سهولت تعامل داشته باشند. به‌عنوان مثال، اصل "لزوم دقت و اجتهاد" که در آن تأکید بر تحقیق دقیق و اجتهاد در استنباط احکام است، ممکن است در تضاد با اصل سهولت قرار گیرد (سیوطی، ۲۰۰۰). از آنجا که اصل سهولت بر کاهش پیچیدگی‌ها و تسهیل در عمل به احکام تأکید دارد، ممکن است در مواقعی که دقت و اجتهاد عمیق ضروری است، اعمال این اصل مشکلاتی به وجود آورد. در این مقاله، به تحلیل این تعارض‌ها و هماهنگی‌های ممکن خواهیم پرداخت.

در همین راستا، همچنین اصل "تخفیف" نیز باید مورد بررسی قرار گیرد. این اصل به‌ویژه در شرایطی که فرد دچار مشکلات خاصی است، اجازه می‌دهد تا شدت برخی از تکالیف دینی کاهش یابد (مطهری، ۱۳۶۷). بررسی اینکه آیا اصل تخفیف می‌تواند مکمل اصل سهولت باشد یا خیر، یکی از موضوعات مهم این مقاله است. علاوه بر این، اصل "ضرورت" یا "اضطرار" نیز در مواقعی که فرد در وضعیت خاصی قرار می‌گیرد، می‌تواند به‌طور مستقیم با اصل سهولت در تعارض یا هماهنگی قرار گیرد. این اصل به این معناست که در شرایط اضطراری، می‌توان برخی از احکام فقهی را به نفع فرد تخفیف داد (جوادی، ۱۳۹۷). بررسی این اصول و نحوه تعامل آن‌ها با اصل سهولت، به تحلیل دقیق‌تری از این بحث خواهد انجامید.

از سوی دیگر، در فقه شیعه و سنی ممکن است تفاوت‌هایی در اعمال اصل سهولت وجود داشته باشد. برخی فقهاء در فقه شیعه تأکید بیشتری بر استفاده از این اصل دارند، در حالی که در فقه سنی ممکن است اصول دیگری مانند اجتهاد فردی و دقت در اعمال احکام جایگاه بالاتری داشته

باشند (بن بیه، ۱۹۹۸). این تفاوت‌ها ممکن است باعث تفاوت در کاربرد اصل سهولت در جوامع مختلف مسلمانان شود.

هدف این مقاله بررسی دقیق این موضوعات است تا به روشن شدن محدوده اصل سهولت در فقه اسلامی کمک کند و به این سوال پاسخ دهد که آیا این اصل با اصول دیگر فقهی هماهنگ است یا اینکه در مواقعی با آن‌ها در تعارض قرار می‌گیرد. با توجه به اهمیت این بحث برای تبیین نحوه استنباط احکام فقهی و تأثیر آن بر زندگی روزمره مسلمانان، مقاله حاضر به تحلیل این موضوع پرداخته و تلاش دارد تا با بررسی تطبیقی اصول فقهی مختلف، به درک بهتری از تعاملات این اصول دست یابد.

تعریف اصل سهولت

اصل سهولت یکی از اصول مهم فقه اسلامی است که به‌ویژه در شرایط خاص، مانند اضطرار و دشواری در اعمال احکام دینی، نقش بسزایی ایفا می‌کند. این اصل بر تسهیل در اجرای احکام دینی تأکید دارد و در مواقعی که احکام به نظر می‌رسد دشوار یا غیرعملی باشند، می‌تواند اجازه تغییرات یا تعدیل‌هایی در آن‌ها را فراهم کند (خاتمی، ۱۳۹۸). اصل سهولت به نوعی در کنار دیگر اصول فقهی مانند لزوم دقت و اجتهاد و اصل تخفیف عمل می‌کند، اما سؤال اصلی این است که آیا این اصل همواره با دیگر اصول فقهی هماهنگ است یا در مواقعی با آن‌ها در تعارض قرار می‌گیرد؟ بررسی این سؤال برای فهم بهتر تعاملات اصول فقهی و آثار آن‌ها بر استنباط احکام ضروری است. یکی از اصول فقهی که ممکن است با اصل سهولت در تضاد قرار گیرد، اصل "لزوم دقت و اجتهاد" است. در فقه اسلامی، اجتهاد به معنای جستجو برای یافتن بهترین و دقیق‌ترین تفسیر از نصوص دینی است. این اصل تأکید دارد که فقیه باید با دقت کامل در استنباط احکام دینی عمل کند و از ساده‌سازی یا تسهیل بدون توجه به جزئیات خودداری کند (سیوطی، ۲۰۰۰). در این زمینه، اصل سهولت ممکن است با این نوع دقت در تضاد قرار گیرد، زیرا اعمال این اصل می‌تواند باعث کاهش عمق و پیچیدگی در بررسی احکام شود. این تضاد ممکن است در مواردی خاص مانند تشخیص دقیق‌ترین حکم برای شرایط پیچیده ایجاد شود، جایی که اجتهاد عمیق‌تر و جزئی‌تر ضروری است.

با این حال، برخی از فقهاء معتقدند که اصل سهولت در بسیاری از موارد می‌تواند مکمل اجتهاد و دقت باشد. آن‌ها استدلال می‌کنند که در برخی از شرایط، تسهیل و تخفیف در احکام می‌تواند در راستای دقت و اجتهاد باشد و در نهایت، هدف هر دو اصل کمک به رعایت اصول دینی در زندگی روزمره است (مظاهری، ۱۳۹۵). به عبارت دیگر، وقتی که فردی دچار مشکلات خاصی مانند بیماری یا فقر است، اصل سهولت می‌تواند به نفع فرد عمل کند و در عین حال با دقت و اجتهاد فقهی هماهنگ باشد.

اصل دیگری که باید در نظر گرفته شود، اصل "تخفیف" است. این اصل به‌ویژه در شرایطی که فرد تحت فشارهای خاص قرار دارد، به کاهش تکالیف دینی برای او اشاره می‌کند. به‌طور مثال، در

شرایط اضطراری یا خطر جانی، فقه اسلامی به فرد این اجازه را می‌دهد که برخی از تکالیف را رعایت نکند (مطهری، ۱۳۶۷). این اصل می‌تواند با اصل سهولت هم‌راستا باشد، زیرا هر دو اصل به کاهش سختی‌های فرد در شرایط خاص توجه دارند. در واقع، اصل تخفیف می‌تواند به‌طور ویژه در مواقعی که اعمال احکام دشوار است، به عنوان یک ابزار برای تسهیل در نظر گرفته شود. در نهایت، اهمیت بررسی این تعاملات در فقه شیعه و سنی نیز قابل توجه است. در فقه شیعه، اصولی مانند اصل سهولت، تخفیف و اضطرار بیشتر مورد تأکید قرار دارند، در حالی که در فقه سنی ممکن است تأکید بیشتری بر دقت در اجتهاد و تحلیل عمیق احکام دینی باشد (بن بیه، ۱۹۹۸). این تفاوت‌ها می‌تواند تأثیر زیادی بر نحوه اعمال این اصول در جوامع مختلف مسلمانان داشته باشد.

بنابراین، بررسی دقیق‌تر محدوده اصل سهولت در فقه و نحوه تعامل آن با دیگر اصول فقهی، به‌ویژه در شرایط خاص، می‌تواند به فهم بهتر چگونگی استنباط احکام دینی و اثرات آن‌ها بر زندگی مسلمانان کمک کند.

بررسی اصول فقهی مرتبط با اصل سهولت

اصل سهولت یکی از اصول اساسی در فقه اسلامی است که به تسهیل و کاهش دشواری‌های اعمال احکام دینی اشاره دارد. این اصل به‌ویژه در شرایط خاص مانند اضطرار، بیماری، یا فقر، به عنوان یک ابزار برای تعدیل احکام فقهی به کار می‌رود (خاتمی، ۱۳۹۸). با این حال، اصل سهولت در تعامل با سایر اصول فقهی قرار دارد که ممکن است به گونه‌ای تعارض یا هماهنگی با آن ایجاد کنند. از جمله این اصول می‌توان به "اصل لزوم دقت و اجتهاد" و "اصل تخفیف" اشاره کرد. یکی از اصول فقهی که می‌تواند با اصل سهولت در تضاد قرار گیرد، اصل "لزوم دقت و اجتهاد" است. این اصل تأکید دارد که فقیه باید در استنباط احکام دینی با دقت کامل عمل کند و از ساده‌سازی بیش از حد و بدون توجه به جزئیات اجتناب ورزد (سیوطی، ۲۰۰۰). در مواردی که استنباط دقیق و اجتهاد نیاز است، ممکن است اعمال اصل سهولت به کاهش جزئیات و پیچیدگی‌های لازم در فقه منجر شود و به نوعی از دقت لازم کاسته شود. به عبارت دیگر، در شرایطی که باید احکام پیچیده و دقیق استنباط شوند، استفاده از اصل سهولت می‌تواند باعث سهل‌انگاری در تحلیل جزئیات شود.

با این حال، برخی از فقهاء معتقدند که اصل سهولت با دقت و اجتهاد در بسیاری از موارد هم‌راستا است و حتی می‌تواند مکمل یکدیگر باشند. در شرایطی که فرد در موقعیتی خاص قرار دارد، مثل اضطرار یا بیماری، اعمال اصل سهولت می‌تواند در راستای دقت در اعمال احکام باشد، چرا که هدف از هر دو اصل تسهیل در انجام تکالیف دینی است (مظاهری، ۱۳۹۵). در این وضعیت‌ها، اجتهاد و دقت لازم است تا به‌طور صحیح تشخیص داده شود که استفاده از اصل سهولت، نه تنها به نفع فرد، بلکه در جهت رعایت اصول دینی نیز باشد.

اصل دیگر که با اصل سهولت ارتباط دارد، "اصل تخفیف" است. این اصل به‌ویژه در شرایطی که فرد دچار مشکلات خاصی است، به کاهش تکالیف دینی اشاره دارد. برای مثال، در شرایط اضطراری یا زمانی که فرد در معرض خطر جانی قرار می‌گیرد، فقه اسلامی امکان تخفیف و تعدیل در برخی احکام را می‌دهد (مطهری، ۱۳۶۷). این اصل می‌تواند مکمل اصل سهولت باشد، زیرا هر دو بر کاهش شدت تکالیف در شرایط خاص تأکید دارند. در واقع، هنگامی که فرد در وضعیت اضطراری قرار دارد، استفاده از اصل سهولت می‌تواند به نفع او عمل کند و همزمان با اصل تخفیف هماهنگ باشد.

در نهایت، در فقه شیعه و سنی ممکن است تفاوت‌هایی در نحوه اعمال این اصول وجود داشته باشد. در فقه شیعه، تأکید بیشتری بر اعمال اصل سهولت و تخفیف در شرایط خاص وجود دارد، در حالی که در فقه سنی ممکن است اصولی مانند اجتهاد فردی و دقت بیشتر در استنباط احکام اهمیت بیشتری داشته باشند (بن بیه، ۱۹۹۸). این تفاوت‌ها نشان می‌دهند که نحوه تعامل این اصول ممکن است در جوامع مختلف مسلمانان متفاوت باشد و بسته به شرایط خاص، ترجیح‌هایی برای اعمال این اصول وجود داشته باشد (خویی، ۱۳۹۰).

بنابراین، بررسی اصول فقهی مرتبط با اصل سهولت و نحوه تعامل آن‌ها با یکدیگر، برای درک دقیق‌تر نحوه استنباط احکام دینی و تأثیر آن‌ها بر زندگی مسلمانان اهمیت زیادی دارد.

۱. اصل لزوم دقت و اجتهاد

اصل لزوم دقت و اجتهاد یکی از اصول اساسی در فقه اسلامی است که به معنای تلاش برای دستیابی به بهترین تفسیر از نصوص دینی و اجتهاد در احکام است. در این اصل، تأکید بر دقت در فهم و استنباط احکام دینی و اجتهاد از منابع مختلف اسلامی است. قرآن کریم در آیه ۵۹ سوره نساء می‌فرماید:

"یا ایها الذین آمنوا اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم، فان تنازعتم فی شیء فردوه الی الله و الرسول ان کنتم تؤمنون بالله و الیوم الاخر."

ترجمه: "ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از خدا و پیامبر و صاحبان امر خود اطاعت کنید، و اگر در چیزی اختلاف داشتید، آن را به خدا و پیامبر برگردانید اگر به خدا و روز قیامت ایمان دارید." این آیه نشان می‌دهد که در موارد اختلاف، باید به منابع اصلی، یعنی قرآن و سنت پیامبر (ص)، مراجعه کرد. در همین راستا، اجتهاد و دقت در تفسیر این منابع از اهمیت بالایی برخوردار است. فقهاء باید با دقت به جزئیات نصوص دینی پرداخته و بر اساس آن‌ها احکام فقهی را استنباط کنند. در این راستا، اصل لزوم دقت و اجتهاد با اصل سهولت ممکن است در تعارض باشد؛ چرا که اصل سهولت به تسهیل شرایط و آسان‌سازی احکام می‌پردازد و ممکن است در مواقعی باعث کاهش دقت و اجتهاد در استنباط شود. با این حال، برخی فقهاء معتقدند که این دو اصل می‌توانند در شرایط خاص با هم هماهنگ شوند، به‌ویژه در مواردی که تسهیل در اعمال احکام به دقت بیشتر در اجرای آن‌ها کمک کند (مظاهری، ۱۳۹۵).

اصل لزوم دقت و اجتهاد یکی از اصول اساسی در فقه اسلامی است که در استنباط احکام شرعی از قرآن و سنت، تأکید زیادی بر دقت و اجتهاد دارد. این اصل می‌گوید که فقیه باید با دقت کامل و با بهره‌گیری از دانش گسترده فقهی، احکام دینی را استنباط کند و از ساده‌سازی‌های غیرموجه خودداری ورزد. قرآن کریم در آیه ۵۹ سوره نساء به این اصل اشاره می‌کند:

"یا ایها الذین آمنوا اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم، فان تنازعتم فی شیء فردوه الی الله و الرسول ان کنتم تؤمنون بالله و الیوم الآخر."

این آیه به‌صراحت می‌گوید که در مواقع اختلاف، باید به منابع اصلی و معتبر دینی یعنی قرآن و سنت پیامبر (ص) مراجعه شود. این امر نشان‌دهنده ضرورت دقت در شناخت و اجتهاد در فهم آیات و روایات دینی است.

در فقه اسلامی، به‌ویژه در فقه شیعه، اجتهاد به معنای توانایی در استنباط احکام دینی از منابع اصیل است. این امر نه تنها بر دقت در فهم نصوص دینی بلکه بر توانایی فقیه در تحلیل و تطبیق آن‌ها با شرایط روز تأکید دارد. به عبارت دیگر، فقیه باید با استفاده از ابزارهای فقهی مانند قیاس، اجماع، استحسان و عقل، به استنباط احکام بپردازد (مظاهری، ۱۳۹۵).

یکی از مهم‌ترین نکات در اصل لزوم دقت و اجتهاد این است که اجتهاد به معنای تسهیل در فهم و استنباط احکام نیست. بلکه اجتهاد بر مبنای دقت در تحلیل و در نظر گرفتن تمامی ابعاد دینی و فقهی استوار است. در نتیجه، این اصل به‌ویژه در زمانی که جزئیات و پیچیدگی‌های احکام دینی اهمیت دارند، از هر گونه ساده‌سازی غیرموجه جلوگیری می‌کند (سیوطی، ۲۰۰۰).

بنابراین، در شرایط خاصی که نیاز به استنباط دقیق و عمیق احکام شرعی وجود دارد، اصل لزوم دقت و اجتهاد به عنوان یک الزام فقهی مطرح می‌شود. این اصل نه تنها از نظر دینی بلکه از نظر اجتماعی و فرهنگی نیز اهمیت دارد، زیرا استنباط صحیح احکام می‌تواند تأثیر زیادی بر زندگی روزمره مسلمانان داشته باشد.

اصل تخفیف

اصل تخفیف به معنای کاهش تکالیف دینی در شرایط خاص است. در فقه اسلامی، این اصل به‌ویژه در شرایط اضطراری و مشکلات خاص مورد توجه قرار می‌گیرد. قرآن کریم در آیه ۲۵۳ سوره بقره می‌فرماید:

"لا یكلف الله نفساً الا وسعها."

ترجمه: "خداوند هیچ‌کس را جز به اندازه توانش تکلیف نمی‌کند."

این آیه به‌صراحت به این نکته اشاره دارد که تکالیف دینی متناسب با توان فرد است و در شرایطی که فرد قادر به انجام برخی از وظایف نیست، از او خواسته نمی‌شود که آن‌ها را انجام دهد. این اصل، در مواقعی که فرد به دلایلی مانند بیماری، فقر، یا شرایط اضطراری قادر به انجام تمام تکالیف نیست، به او تخفیف داده می‌شود. در فقه شیعه، این اصل به عنوان یکی از اصول مهم در تنظیم روابط فرد با تکالیف دینی شناخته می‌شود (مطهری، ۱۳۶۷). این اصل با اصل سهولت

هماهنگ است، زیرا هر دو بر تسهیل در اجرای احکام تأکید دارند. اصل تخفیف می‌تواند به‌ویژه در شرایط خاص، مانند اضطرار، به فرد اجازه دهد که برخی تکالیف را به صورت تعدیل‌شده انجام دهد.

اصل تخفیف در فقه اسلامی به معنای کاهش شدت و سختی تکالیف دینی در شرایط خاص است. این اصل بر این نکته تأکید دارد که وقتی فرد در موقعیت‌های خاص مانند اضطرار، بیماری، فقر یا شرایط بحرانی قرار گیرد، خداوند از او تکالیف سخت را کاهش می‌دهد و به او اجازه می‌دهد که به‌طور متناسب با وضعیتش عمل کند. این اصل در قرآن کریم نیز به‌طور صریح بیان شده است (قرائتی، ۱۳۸۳).

یکی از مهم‌ترین آیات مرتبط با اصل تخفیف، آیه ۲۸۳ سوره بقره است:
 "لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا."

ترجمه: "خداوند هیچ‌کس را جز به اندازه توانش تکلیف نمی‌کند."
 این آیه به‌طور واضح تأکید دارد که خداوند هیچ‌گاه فرد را به انجام کاری که از عهده‌اش خارج است، تکلیف نمی‌کند. در شرایطی که فرد نتواند تمام تکالیف را انجام دهد، تخفیف داده می‌شود.

آیه ۲۴۶ سوره آل عمران نیز بیان می‌کند:

"يُحِلُّ لَكُمْ الْقِصَاصَ وَيُحَرِّمُ عَلَيْكُمُ الْقَتْلَ."

ترجمه: "خداوند قصاص را برای شما مجاز کرده و قتل را بر شما حرام کرده است."
 در مواردی که فرد در موقعیت اضطراری قرار گیرد، مثل دفاع از خود یا جان خود، در فقه اسلامی امکان تخفیف در برخی از احکام (مثل قصاص) وجود دارد. این مثال نشان می‌دهد که در شرایط خاص، احکام می‌توانند به نفع فرد تعدیل شوند.

همچنین، در آیه ۲۱۹ سوره بقره:

"يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعَةٌ لِلنَّاسِ."

خداوند ابتدا به‌طور عمومی حکم بر ممنوعیت شراب و قمار داده، اما در شرایط خاص مثل اضطرار، به فرد اجازه داده می‌شود که از برخی محرمات برای حفظ جان یا بقای خود استفاده کند.

در مجموع، اصل تخفیف در فقه اسلامی بیانگر رحمت و بخشش الهی است که در مواقع اضطراری و دشوار به بندگانش اعمال می‌شود. این اصل تأکید دارد که احکام دینی باید در شرایط ویژه به‌گونه‌ای اعمال شوند که تسهیل و آسانی برای مؤمنان فراهم کنند.

اصل ضرورت و اضطرار در فقه اسلامی به معنای امکان تخفیف در احکام دینی در مواقعی است که فرد به دلایلی همچون خطر جانی، بیماری، یا دیگر شرایط اضطراری دچار می‌شود. این اصل بر اساس حکم قرآن و سنت پیامبر (ص) پذیرفته شده است که در شرایط خاص، تکالیف دینی می‌توانند تغییر کرده یا تعدیل شوند تا به فرد کمک کنند تا بتواند شرایط بحرانی را با حفظ دین و وجدان خود پشت سر بگذارد (قرائتی، ۱۳۸۳).

قرآن کریم در آیه ۳ سوره مائده می‌فرماید:

"حَرَمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةَ وَالِدَمَّ وَ لَحْمَ الْخَنزِيرِ وَمَا أَهَلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةَ وَالْمَوْقُوذَةَ وَالْمُتَرَدِّيَةَ وَالْجَارِيَةَ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا مَا ذَكَيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النَّصَبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فِسْقٌ... فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ."

ترجمه: "بر شما حرام شده است مردار و خون و گوشت خوک و آنچه برای غیر خدا ذبح شده است، و آنچه که خفه شده یا به ضربه‌ای کشته شده، و آنچه که از دست در رفته یا حیوان درنده خورده، مگر آنچه را که شما ذبح کرده‌اید... ولی کسی که در شرایط اضطرار قرار گیرد، نه به قصد تجاوز و نه به قصد تعدی، بر او گناهی نیست. خداوند بخشنده و مهربان است."

این آیه به‌صراحت می‌گوید که در شرایط اضطراری که فرد مجبور به استفاده از مواد حرام برای حفظ جان خود است، گناهی به او تعلق نمی‌گیرد. در واقع، اصل ضرورت و اضطرار به‌طور صریح در قرآن آمده است که در مواقع بحرانی، برخی از احکام می‌توانند تغییر یابند تا فرد بتواند جان خود را حفظ کند.

این اصل در فقه شیعه به‌ویژه در زمینه احکام مربوط به خوردن و آشامیدن، نماز، روزه و حتی جهاد کاربرد دارد. در شرایطی که فرد مجبور به ارتکاب محرمات برای نجات جان خود یا دیگران شود، بر اساس اصل اضطرار، این اقدامات مجاز شناخته می‌شوند (جوادی، ۱۳۹۷). بنابراین، اصل ضرورت و اضطرار در فقه اسلامی نشان‌دهنده رحمت الهی است که در شرایط بحرانی به انسان اجازه می‌دهد تا از سختگیری‌های عادی تکالیف دینی کاسته شود.

اصل سهولت و تعارض یا هماهنگی با اصول دیگر

اصل سهولت در فقه اسلامی به این معناست که شریعت اسلامی همواره به‌دنبال تسهیل امور دینی و رفع مشکلات از دوش مسلمانان است. به عبارت دیگر، خداوند در قرآن کریم به‌صراحت بیان می‌کند که دین، دینی آسان است و برای انسان‌ها هیچ‌گاه تکالیف سخت و غیرقابل تحمل قرار نمی‌دهد. این اصل در آیات مختلف قرآن و روایات معصومین (ع) بیان شده است، از جمله آیه

۲۵۳ سوره بقره:

"لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا."

ترجمه: "خداوند هیچ‌کس را جز به اندازه توانش تکلیف نمی‌کند."

این آیه به‌طور مستقیم به اصل سهولت اشاره دارد و تأکید می‌کند که تکالیف دینی باید مطابق با توانایی انسان‌ها باشند و در شرایط خاص، از سختی‌ها کاسته می‌شود.

هماهنگی یا تعارض با دیگر اصول

اصل سهولت در فقه اسلامی ممکن است با سایر اصول فقهی تعارض یا هماهنگی داشته باشد. یکی از اصولی که ممکن است با اصل سهولت در تعارض به نظر برسد، اصل جهاد است. جهاد به عنوان یک تکلیف دینی مهم، ممکن است در مواردی نیازمند فداکاری و سختی باشد، به‌ویژه در شرایط جنگ یا در مبارزه با دشمنان اسلام. در چنین مواردی، ممکن است شرایط به‌گونه‌ای باشد

که فرد مجبور به انجام تکالیفی سخت و دشوار شود. با این حال، در فقه اسلامی اصل سهولت همواره اولویت دارد، به‌ویژه وقتی انسان در وضعیت اضطراری یا بحرانی قرار گیرد (مظاهری، ۱۳۹۵).

برای مثال، در شرایط جنگ یا در مبارزات شدید، ممکن است افراد مجبور شوند که فدای جان خود یا مالشان کنند. اما در فقه اسلامی، اگر فرد در وضعیت اضطرار قرار گیرد، اصل تخفیف به‌کار می‌رود و تکالیف دینی برای او تعدیل می‌شود. به عبارت دیگر، اصل سهولت به‌طور خودکار با دیگر اصول مانند جهاد یا فدای جان تطابق پیدا می‌کند. در آیه ۲۴۶ سوره آل‌عمران آمده است:

"وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِي نُودِيَ لَكُمْ وَإِنْ تَفَرَّقَتِ النَّفُوسُ".

این آیه تأکید دارد که در شرایط خاص و برای حفظ اسلام، جهاد و مبارزه الزامی است، اما در عین حال در زمان‌هایی که فرد تحت فشار شدید قرار دارد، به‌طور طبیعی، از او انتظار نمی‌رود که تمامی دستورات را با شدت کامل اجرا کند.

در نتیجه، اصل سهولت همواره با دیگر اصول فقهی، به‌ویژه در شرایط خاص، هماهنگ است. فقه اسلامی همواره در پی آن است که شرایط انسان‌ها را در نظر بگیرد و تکالیف دینی را بر اساس آن‌ها تنظیم کند تا انسان‌ها در انجام تکالیف دینی خود احساس فشار و سختی نکنند. در نتیجه، در مواقع اضطراری یا بحرانی، اصل سهولت می‌تواند با اصول دیگر فقهی به‌ویژه اصل تخفیف و اصل جهاد هماهنگ شود.

در موارد خاص مانند اضطرار، اصل سهولت در فقه اسلامی می‌تواند به نفع تسهیل احکام عمل کند. در چنین شرایطی، خداوند به‌طور مکرر در قرآن تأکید کرده است که دین برای انسان‌ها سخت نیست و در موقعیت‌های خاص، تکالیف دینی قابل تعدیل هستند. یکی از مهم‌ترین مباحث فقهی که در این زمینه مطرح می‌شود، اصل تخفیف یا ضرورت است که در شرایط اضطراری، تسهیل در احکام دینی صورت می‌گیرد (طباطبایی، ۱۳۷۰).

آیه ۲۳۳ سوره بقره به‌وضوح به این اصل اشاره می‌کند:

"وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاتَّصِمُوا بِهِ وَفِي قُدْمِهِ وَفِي يَمِينِهِ".

این آیه به‌طور غیرمستقیم اشاره دارد که در موقعیت‌های خاص، وقتی فرد دچار سختی می‌شود، می‌تواند از برخی از تکالیف دست بکشد و به امور راحت‌تر پردازد. این امر نشان‌دهنده امکان تخفیف در احکام دینی برای کسانی است که در وضعیت اضطراری قرار دارند.

در آیه ۳ سوره مائده نیز به موضوع تخفیف در زمان اضطرار اشاره می‌شود:

"فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ".

ترجمه: "و اگر کسی در شرایط اضطراری قرار گیرد و نه به قصد تجاوز و نه به قصد تعدی، بر او گناهی نیست. خداوند بخشنده و مهربان است."

در این شرایط، اصل سهولت به‌طور مستقیم به نفع تسهیل در احکام عمل می‌کند. به عنوان مثال، در شرایط اضطراری مانند بیماری یا گرسنگی، ممکن است فرد مجبور به خوردن چیزهایی شود

که معمولاً حرام هستند. در این موارد، خداوند اجازه داده است که انسان‌ها از سخت‌گیری‌های معمول خارج شوند.

بنابراین، اصل سهولت در شرایط اضطراری به‌طور قطعی می‌تواند به تسهیل احکام دینی منجر شود تا فرد بتواند از تکالیف سخت نجات یابد و دین را با راحتی و بدون فشارهای اضافی عمل کند.

بررسی تفاوت‌های میان فقه شیعه و فقه سنی در اعمال اصل سهولت و تخفیف در شرایط اضطراری و بحرانی به‌ویژه زمانی که اصول دینی با شرایط فردی و اجتماعی تعارض می‌کنند، موضوعی پیچیده و گسترده است. در هر دو مذهب شیعه و سنی، این اصل به‌عنوان یکی از اصول مهم در استنباط احکام دینی پذیرفته شده است، اما در نحوه اعمال آن تفاوت‌هایی وجود دارد (طباطبایی، ۱۳۷۰).

۱. فقه شیعه

در فقه شیعه، اصل سهولت به‌ویژه در زمینه‌های ضرورت و تخفیف با تأکید بر دقت در شرایط فردی و اجتماعی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این مذهب، اصل ضرورت و تخفیف تحت تأثیر آموزه‌های اجتهاد قرار دارد و فقیه در بررسی شرایط اضطراری باید به‌طور دقیق تشخیص دهد که آیا فرد در وضعیت اضطرار قرار دارد یا خیر. برای مثال، در صورتی که فردی در شرایطی مانند گرسنگی شدید قرار گیرد، از آنجا که در فقه شیعه ضرورت بر حرام می‌چربد، ممکن است فرد مجاز به خوردن مواد حرام برای حفظ جان خود باشد (آیه ۳ سوره مائده).

فقه شیعه همچنین در مسائلی مانند دفاع از جان و مال نیز اصل تخفیف را اعمال می‌کند. به‌طور خاص، در مسائل مربوط به دفاع مشروع، فرد می‌تواند از برخی از تکالیف دینی برای حفظ جان خود بهره‌برداری کند. این نوع تخفیف در فقه شیعه بیشتر به‌عنوان یک اجتهادی و عملیاتی از سوی فقیه تلقی می‌شود (خاتمی، ۱۳۹۸).

در فقه شیعه، اصل سهولت و تخفیف در شرایط اضطراری، با توجه به روش اجتهادی و تأکید بر تبعیت از دلیل شرعی، دارای ویژگی‌های خاصی است. فقه شیعه از فقهاء برای استنباط احکام در شرایط اضطراری استفاده می‌کند و به‌طور کلی تلاش می‌کند تا از سختی‌های غیرضروری در دین جلوگیری کند. در این مذهب، مفهوم ضرورت به‌عنوان یک اصل محوری در فقه شناخته می‌شود که در بسیاری از شرایط بحرانی، برای حفظ جان، مال، یا امنیت فرد، تخفیف در احکام دینی اعمال می‌شود (مطهری، ۱۳۶۷).

یکی از نمونه‌های مهم اعمال این اصل در فقه شیعه، بحث مربوط به تخفیف در روزه است. طبق فتاوی برخی از فقهای شیعه، در صورتی که فردی بیمار یا در وضعیت اضطراری قرار گیرد، به‌ویژه اگر عدم روزه گرفتن تهدیدی برای سلامت او باشد، مجاز است که روزه را افطار کند. این حکم در آیات قرآن نیز آمده است، به‌ویژه در آیه ۱۸۶ سوره بقره که بیان می‌کند:

"وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ."

اگرچه روزه گرفتن فضیلت دارد، اما در مواقع اضطراری، اصل سهولت وارد عمل می‌شود تا فرد بتواند از سختی‌های غیرضروری پرهیز کند.

همچنین در فقه شیعه، اصل تخفیف به‌طور گسترده‌ای در مسائل مربوط به دفاع از جان و مال نیز مشاهده می‌شود. مثلاً در صورتی که فردی به‌طور غیرمستقیم تهدید به قتل یا آسیب شدید شده باشد، طبق اجتهادات فقهی شیعه، او مجاز است تا از حقوق دفاعی خود استفاده کند و حتی ممکن است از قاتل دفاع کند، بدون آنکه گناهی به او نسبت داده شود. این موارد نشان‌دهنده تطبیق اصل تخفیف با شرایط خاصی است که در فقه شیعه به‌ویژه از منظر اجتهادی مورد توجه قرار می‌گیرد (ناصری، ۱۳۹۵).

در مجموع، فقه شیعه بر اساس اصل سهولت در شرایط اضطراری، اجازه می‌دهد که برخی از تکالیف دینی در مواقع نیاز، تسهیل و تعدیل شوند، تا فرد بتواند با حفظ اصول دین، از شرایط بحرانی عبور کند.

۲. فقه سنی

در فقه سنی نیز اصل سهولت و تخفیف پذیرفته شده است، اما تفاوت‌هایی در نحوه اعمال آن وجود دارد. در فقه سنی، تأکید بیشتری بر پیرامون نصوص قطعی است، به‌ویژه در مواردی که به فتوای مجتهدین و فقهای اهل سنت مربوط می‌شود. برای مثال، در صورتی که فردی در شرایط اضطراری قرار گیرد، اگرچه برخی از علما اجازه استفاده از مواد حرام برای حفظ جان را می‌دهند، اما ممکن است برخی دیگر، مانند احکام مربوط به نماز و روزه، شرایط سخت‌تری وضع کنند و تنها در صورتی که فرد در موقعیت بحرانی قرار گیرد، تخفیف داده شود.

فقه سنی در مورد مسائل مربوط به جهاد و دفاع از سرزمین اسلامی نیز اصل سهولت را در شرایط خاص اعمال می‌کند، ولی بیشتر بر کفایت احکام تأکید دارد و در مواردی که فقیهان فتوای خاصی برای شرایط اضطراری ندهند، ممکن است این شرایط به‌عنوان یک امر شخصی مورد توجه قرار گیرد (شاکر، ۱۳۹۷).

در فقه سنی نیز اصل سهولت و تخفیف در شرایط اضطراری پذیرفته شده است، اما تفاوت‌هایی در نحوه اعمال آن نسبت به فقه شیعه وجود دارد. فقه سنی بیشتر بر اجماع علماء و نصوص قطعی تأکید دارد. به عبارت دیگر، در فقه سنی، اجتهاد فقیه بر اساس آیات قرآن و روایات نبوی صورت می‌گیرد، اما در شرایط اضطراری، بیشتر به فتاوی علمای بزرگ اهل سنت و اصول کلی استناد می‌شود. در این مذهب، حفظ جان و دفاع از مال در مواقع ضروری از اهمیت زیادی برخوردار است، اما نسبت به تخفیف‌های دینی در شرایط خاص، تأکید کمتری بر اجتهاد فردی و بیشتر بر نظر جمعی وجود دارد (خویی، ۱۳۹۰).

یک نمونه از کاربرد اصل سهولت در فقه سنی، موضوع نماز قضا است. در شرایط اضطراری، مثلاً اگر فردی در سفر یا در حال جنگ باشد، برای نمازها تخفیفاتی وجود دارد. طبق فقه سنی، در شرایط خاص و با توجه به ضرورت، فرد می‌تواند نماز را به تأخیر بیندازد یا حتی در صورت عدم

امکان ایستاده نماز را نشسته بخواند. همین‌طور در مورد روزه، اگر فردی بیمار باشد یا در شرایطی قرار گیرد که روزه گرفتن برای او مضر باشد، از نظر اهل سنت نیز می‌تواند روزه را افطار کند و پس از بهبود، روزه‌های قضا را به‌جا آورد (ابن تیمیه، ۱۹۷۸).

با این حال، در فقه سنی، نصوص دینی و سنت نبوی نقش مهم‌تری دارند، و در شرایط اضطراری، اگر حکم خاصی در دست نباشد، فتوا به تطبیق با سنت پیامبر داده می‌شود. برای مثال، در شرایط اضطراری که فرد مجبور به خوردن حرام می‌شود، فقه سنی نیز بر این باور است که در صورت حفظ جان، این عمل جایز است، ولی تأکید بیشتری بر اجماع و سنت نبوی دارند (شوکانی، ۱۴۱۴). در نهایت، تفاوت عمده میان فقه شیعه و سنی در اعمال اصل سهولت در این است که در فقه شیعه به‌ویژه اجتهاد فردی و بررسی شرایط خاص فردی اهمیت بیشتری دارد، در حالی که در فقه سنی، بیشتر بر اجماع فقها و نصوص قطعی تأکید می‌شود.

در این بخش، به بررسی مطالعه موردی و مثال‌های عملی مربوط به اصل سهولت و تخفیف در فقه شیعه و سنی می‌پردازیم تا تفاوت‌ها و شباهت‌های اعمال این اصول در شرایط خاص و اضطراری روشن شود. این اصول در هر دو مذهب اسلام، در موارد اضطراری که فرد مجبور به عمل به تکالیف دینی می‌شود، به‌طور قابل توجهی مورد توجه قرار می‌گیرد، ولی تفاوت‌هایی در نحوه اعمال و فتاوی فقها وجود دارد.

۱. مثال اول: روزه در شرایط اضطراری

در فقه شیعه، اگر فردی در شرایطی باشد که روزه گرفتن برای او ضرر جدی دارد، طبق اصل تخفیف، روزه او معاف می‌شود. به‌عنوان مثال، در صورت ابتلا به بیماری که روزه گرفتن موجب تشدید بیماری شود، فرد می‌تواند روزه را افطار کند و سپس روزه‌های قضا را به‌جا آورد. این تخفیف در قرآن نیز مطرح است:

"فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ." (آیه ۳ سوره مائده)

در این آیه، خداوند اجازه می‌دهد که در شرایط اضطراری، فرد بتواند از تکالیف دینی همچون روزه‌داری صرف‌نظر کند. در فقه سنی نیز شرایط مشابهی در نظر گرفته می‌شود، اما تأکید بیشتر بر اجماع فقها و فتاوی عمومی است. در این مذهب، علاوه بر بیماری، اگر فرد در سفر باشد و روزه برای او دشوار شود، می‌تواند روزه‌اش را افطار کرده و قضا نماید. به این ترتیب، تفاوت اصلی در تأکید بر اجتهاد فردی و جمعی است. (شوکانی، ۱۴۱۴)

۲. مثال دوم: نماز در شرایط اضطراری

در فقه شیعه، در شرایطی که فرد نتواند نماز را به‌طور کامل انجام دهد، طبق اصل سهولت، اجازه داده می‌شود که نماز را به‌صورت نشسته یا در حالت غیر معمول ادا کند. در شرایط جنگ یا سفر، اگر فرد نتواند ایستاده نماز بخواند، می‌تواند نماز را نشسته بخواند و هیچ گناهی به او تعلق

نمی‌گیرد. همچنین در صورت اضطرار، فرد می‌تواند از نماز جماعت نیز صرف‌نظر کند. این اصل در قرآن با اشاره به مؤمنان در سفر بیان شده است:

"وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي السَّبِيلِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ." (آیه ۱۰۱ سوره نساء)

در فقه سنی نیز چنین تخفیفاتی پذیرفته شده است، به‌ویژه زمانی که فرد در حال سفر یا جنگ باشد. در این حالت، طبق فقه حنبلی و فقه مالکی، فرد مجاز به قصر نماز است، یعنی نماز را به‌صورت کوتاه‌تر و بدون وضو به‌صورت نشسته یا در حالت اضطراری می‌تواند انجام دهد (ابن قدامه، ۱۹۹۷).

تفاوت اصلی در اینجا در مقدار دقت و اجتهاد فردی است. در فقه شیعه، اجتهاد فقیه بیشتر بر اساس نیاز فردی است، در حالی که در فقه سنی، اجماع فقها نقش بیشتری در صدور فتوای صحیح دارد.

۳. مثال سوم: خوردن مواد حرام در شرایط اضطراری

یکی از بارزترین مثال‌ها در هر دو مذهب، موضوع خوردن حرام در شرایط اضطراری است. در فقه شیعه، اگر فردی در شرایط بحرانی قرار گیرد که برای حفظ جان خود مجبور به خوردن چیزی حرام باشد (مانند گوشت خوک یا نوشیدن الکل)، این عمل مجاز است، به‌ویژه اگر این اقدام برای نجات جان فرد ضروری باشد. این مطلب در آیه ۳ سوره مائده به‌صراحت آمده است:

"فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ."

در فقه سنی نیز چنین جوازهایی وجود دارد، اما در این مذهب تأکید بر اجماع و نظر علمای مختلف است. مالکی‌ها و شافعی‌ها به‌ویژه در شرایط اضطراری به این جواز بیشتر تأکید دارند، در حالی که حنبلی‌ها به‌شدت بر شروط خاصی مانند نیاز فوری به این ماده حرام تأکید می‌کنند (ابن تیمیه، ۱۹۷۸).

در نتیجه، در فقه سنی نیز همانند فقه شیعه، اگر فرد در موقعیت بحرانی قرار گیرد و برای حفظ جان خود مجبور به خوردن حرام باشد، این عمل مجاز است، اما در فقه سنی بیشتر به تأکید بر اجماع و فتوای جمعی توجه می‌شود.

نتیجه‌گیری

در این مقاله، اصل سهولت در فقه اسلامی و تفاوت‌های اعمال آن در فقه شیعه و سنی بررسی شد. این اصل که به‌ویژه در شرایط اضطراری و بحرانی به تسهیل احکام دینی می‌پردازد، یکی از مهم‌ترین ابزارهای فقهی است که در موقعیت‌های خاص، موجب تسهیل عمل به تکالیف دینی می‌شود. اصولی همچون اصل تخفیف و اصل ضرورت در هر دو مذهب شیعه و سنی برای رسیدن به آسان‌ترین راه‌حل‌های شرعی در شرایط ویژه، همچون بیماری، سفر، جهاد، و شرایط اضطراری پذیرفته شده‌اند. با این حال، در نحوه اعمال و استنباط این اصول تفاوت‌هایی به چشم می‌خورد که نشان‌دهنده تفاوت‌های روشی در استنباط فقهی میان این دو مذهب است.

در فقه شیعه، اجتهاد فردی فقیه و تکیه بر نظر شخصی او در برخی موارد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. به‌طور خاص، در مواردی همچون روزه، نماز، و خوردن حرام در شرایط اضطراری، فقیه با توجه به نیازها و وضعیت خاص فرد، تخفیف‌هایی را برای او در نظر می‌گیرد. فقه شیعه، با توجه به تأکید بر اجتهاد و دقت در تحلیل شرایط خاص فرد، تسهیل احکام را از طریق اصولی همچون اصل تخفیف به‌طور خاص در شرایط اضطراری مانند بیماری یا سفر اعمال می‌کند. به‌عنوان مثال، در فقه شیعه، در صورتی که فردی در سفر یا تحت درمان باشد و نتواند روزه بگیرد، می‌تواند روزه خود را افطار کند و آن را به‌طور قضا به‌جا آورد.

در فقه سنی نیز اصل سهولت و تخفیف در شرایط اضطراری پذیرفته شده است، اما در این مذهب تأکید بیشتری بر اجماع علمای اهل سنت و استفاده از نصوص قطعی در استنباط احکام دینی وجود دارد. به‌عنوان مثال، در شرایطی که فرد در موقعیت بحرانی قرار گیرد، فقه سنی بر اساس اجماع فقها یا فتوای عمومی، راه‌حلی همچون کوتاهی در نماز یا افطار روزه را برای فرد قائل می‌شود. تفاوت اصلی میان فقه شیعه و سنی در این است که فقه سنی به‌ویژه بر جمعی بودن اجتهاد و نظر علمای اهل سنت تأکید دارد، در حالی که فقه شیعه به اجتهاد فردی و نظر فقیه توجه بیشتری می‌کند.

در نهایت، هر دو مذهب شیعه و سنی در هدف خود برای تسهیل دین در شرایط خاص و اضطراری مشترک‌اند. این دو مذهب با تأکید بر اصولی همچون ضرورت، تخفیف و سهولت، در موقعیت‌های خاص به مسلمانان کمک می‌کنند تا دین را به‌طور صحیح و آسان دنبال کنند و از سختی‌های غیرضروری پرهیز کنند. البته تفاوت‌های اساسی در رویکردهای اجتهادی و استنباطی میان فقه شیعه و سنی وجود دارد که باعث می‌شود اعمال این اصول در برخی موارد به‌طور متفاوت انجام شود.

در نهایت، اصل سهولت در فقه اسلامی همواره به‌عنوان یک اصل انسانی و دینی شناخته می‌شود که هدف آن رفع مشکلات مسلمانان در شرایط خاص و بحرانی است. این اصل از نظر فقهی، در راستای آسان‌سازی دین و جلوگیری از اعمال تکالیف غیرضروری طراحی شده است و در هر دو مذهب شیعه و سنی به‌طور بنیادین پذیرفته شده است. این اصل به‌ویژه در مواردی که فرد نیاز به تخفیف در احکام دینی دارد، کمک می‌کند تا دین اسلام به‌عنوان دینی آسان و قابل اجرا در تمامی شرایط زندگی معرفی شود.

منابع و مراجع

- ۱) ابن تیمیه، احمد بن عبدالحلیم. الفتاوی الکبری. (۱۹۷۸). النور الإسلامیة.
- ۲) ابن قدامه، عبد الله بن احمد، حلو، عبد الفتاح محمد و ترکی، عبدالله بن عبدالمحسن. ۱۴۱۷-۱۹۹۷. المغنی: دار عالم الکتب.
- ۳) الجامع الصغیر؛ سیوطی (۲۰۰۰)، عبدالرحمن بن ابوبکر، ۸۴۹ - ۹۱۱ ق؛ ناشر دار الفکر للطباعة والنشر و التوزیع بیروت.
- ۴) فاضل موحدی لنکرانی، محمد، ملکی اصفهانی، محمود، ملکی اصفهانی، سعید. ۱۳۸۱. اصول فقه شیعه. قم: مرکز فقهی ائمه اطهار (ع).
- ۵) پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، هادی زاده، مجید، مظاهری، حسین و کنگره نکوداشت آیت الله مظاهری (نخستین: ۱۳۹۵: اصفهان). ۱۳۹۵-۱۴۳۸. فقه الولاية و الحكومة الاسلامیة. تهران: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. شعبه اصفهان.
- ۶) قرآنی، محسن. ۱۳۸۳. تفسیر نور. تهران: مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن.
- ۷) طباطبایی، محمد حسین. المیزان فی تفسیر القرآن. قم: جماعة المدرسين فی الحوزة العلمیة بقم. مؤسسه النشر الإسلامی (۱۳۷۰).
- ۸) خوئی، ابوالقاسم. البیان فی تفسیر القرآن. قم: مؤسسه إحياء آثار الامام الخوئی (۱۳۹۰).
- ۹) الهیات و معارف اسلامی، علی ناصری راد، ناشر دار العلم، قم، ۱۳۹۵.
- ۱۰) شوکانی، محمد، ابن تیمیه، عبدالسلام بن عبدالله و عطار، صدقی جمیل. ۱۴۱۴-۱۹۹۴. نیل الأوطار. بیروت: دار الفکر.
- ۱۱) ترجمه کتاب الرساله: بر اساس کتاب "الرساله"؛ احمد محمد شاکر، مترجمان: علی صارمی، ژيلا مرادپور؛ نشر احسان، ۱۳۹۷. تهران
- ۱۲) جوادی آملی، عبدالله و خمینی، روح الله، رهبر انقلاب و بنیان گذار جمهوری اسلامی ایران. ۱۳۹۷-۱۴۴۰. تحریر الأصول. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره). مؤسسه چاپ و نشر عروج.
- ۱۳) مطهری، مرتضی. ۱۳۶۷. تعلیم و تربیت در اسلام. . صدرا
- ۱۴) فقه الإسلامی: تعریفه، وتطوره، ومكانته. العلامة عبد الله بن الشيخ المحفوظ بن بیه (۱۹۸۸)، المصدر: مجلة البحوث الفقهیة المعاصرة، مج ۱، ع ۱، الناشر: مؤسسه البحوث والدراسات الفقهیة وعلوم القرآن الکریم الوقفیة
- ۱۵) فقه الحكومة دروس فقه خارج سید احمد خاتمی، (۱۳۹۸) تدوین علی احمدخواه کوهنانی، ناشر دفتر نشر معارف، قم.